

УДК 378.147.132:614.253.1

Ю.М. Остраус  
м. Вінниця, Україна

(науковий керівник — кандидат педагогічних наук, доцент В.А. Сапогов)

**СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ  
МАЙБУТНІХ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ**

**Постановка проблеми.** Кваліфікованість фахівців у будь-якій сфері характеризується не тільки високим професійним рівнем, а й значним рівнем культури, досконалим володінням комунікативними навичками та особистими рисами характеру. Ці вимоги обумовлюють необхідність формування професійно-комунікативної культури у майбутніх фахівців, яка особливо гостро постає у сфері медицини у зв'язку з нагальною необхідністю реформування та вдосконалення системи охорони здоров'я України.

Професійно-комунікативна культура майбутніх фахівців розуміється як складне динамічне особистісне утворення, що обумовлене специфікою професії і забезпечує високу ефективність професійної комунікації. Комплексний характер цього утворення вимагає його структурного аналізу та виділення його складових компонентів.

**Аналіз попередніх досліджень.** У сучасній педагогічній науці накопичено значну кількість досліджень, присвячених проблемі комунікативної культури майбутніх фахівців різних галузей. Формування цього виду культури у майбутніх учителів розглянуто Н. Бітюцкою, О. Гаврилюк, Г. Максимовою, Е. Манжос, М. Разорьоновою, В. Садовою, Ю. Ушачовою та іншими. Комунікативну культуру фахівців технічних та юридичних спеціальностей розглянуто у працях В. Барковського, А. Білоножко, К. Галацин, Г. Медведь, Л. Станкевич. Дослідження даного питання у сфері підготовки майбутніх медиків здійснено у роботах С. Герасименко, О. Уваркіної, Ю. Юсеф.

**Мета статті** — на основі аналізу психолого-педагогічної літератури, що висвітлює структуру комунікативної культури, запропонувати власне бачення структурних компонентів професійно-комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів.

**Виклад основного матеріалу.** Огляд наукової літератури виявив, що на сьогодні не склалося єдиного підходу до визначення структурного змісту комунікативної культури і у різних джерелах виокремлюються від двох до п'яти її компонентів. Зокрема, два компоненти було визначено у дослідженнях Г. М'ясоїд та О. Уваркіної. Г. М'ясоїд вважає комунікативну культуру єднанням мотиваційно-ціннісного та поведінкового складових, які передбачають оволодіння знаннями про сутність, етичні норми та принципи спілкування; розвиток мотивів, особистісних і професійних якостей; формування комунікативних, інтерактивних та перцептивних умінь і використання їх у практичній діяльності [5, с. 7]. Подібні погляди прослідковуються у роботі О. Уваркіної, котра виділяє ціннісний та діяльнісний елементи комунікативної культури майбутнього лікаря. При чому ціннісний елемент передбачає наявність цілей, мотивів, знань, умінь та засобів ефективного спілкування, розуміння та свідому участь у процесі комунікації, задоволення його результатами, а діяльнісний — участь у комунікації, реалізацію цінностей норм та правил у процесі комунікативної діяльності [9, с. 91].

Н. Мітрова, З. Побежимова, Л. Станкевич, В. Тернопільська, Ю. Юсеф та інші виокремлюють три взаємопов'язані частини комунікативної культури. Зокрема, Н. Мітрова визначає когнітивно-мотиваційну, діяльнісну та риторичну складову цього явища, детально аналізуючи зміст кожної з них. До когнітивно-мотиваційної вона відносить розуміння сутності та особливостей спілкування, знання психологічних прийомів привертання та утримання уваги, умінь сприймати і розуміти партнера, умінь створити атмосферу довіри, об'єктивно

оцінювати та регулювати свій емоційний стан, володіння безконфліктною формою спілкування, уважне і доброзичливе відношення до партнера, здатність до емпатії та рефлексії у процесі комунікації, здатність до регулювання своєї поведінки. Діяльнісна складова включає в себе знання основ організації спілкування, форм і методів самовдосконалення, уміння впливати на партнера у процесі комунікації, уміння використовувати різні форми і засоби спілкування, встановлювати та підтримувати комунікативні відносини, володіння засобами невербального спілкування, комунікативні та організаторські здібності, гнучкість у спілкуванні, уміння спілкуватися у процесі спільної діяльності, використання відповідного стилю спілкування. Риторична складова передбачає регулярний аналіз комунікативних ситуацій, прагнення до розвитку комунікативних якостей мовлення та тактичного вирішення суперечностей, знання стандартів комунікативної поведінки і атрибутів спілкування, знання норм літературної мови та стилів спілкування, особливостей різних форм спілкування та комунікативних якостей мови, володіння монологічним та діалогічним мовленням, володіння вербальними та невербальними комунікативними засобами, уміння аргументувати та відстоювати свою точку зору [4, с. 13-14].

У дослідженні Л. Станкевич висловлюється думка, що найбільш повно відображають зміст досліджуваного поняття три компоненти: мотиваційний (система цінностей, мотивів, потреб), когнітивний (знання, уміння, володіння засобами комунікації, потреба активної комунікативної діяльності) та конативний (аналіз цілей, процесу та результатів своєї діяльності, усвідомлення власних внутрішніх змін у процесі комунікативної діяльності) [7, с. 12]. В. Тернопільська має інші погляди на змістову структуру комунікативної культури і зазначає, що вона представлена когнітивною, емоційно-ціннісною та праксичною складовими. Когнітивна складова репрезентує знання про культурні норми, правила і способи поведінки, прийняті у суспільстві, про структуру і стилі спілкування, особливості міжособистісної взаємодії. Емоційно-ціннісна складова інтегрує цінності, переконання та установки особистості і є основою формування мотивації комунікативної культури. Праксична складова являє собою уміння і навички, які надають можливість успішно встановлювати контакти з людьми та приймати адекватні рішення у різноманітних комунікативних ситуаціях [8, с. 17].

Ю. Юсеф пропонує відмінну від інших структуру комунікативної культури майбутнього лікаря, виокремлюючи такі її частини:

- індивідуально-особистісну, що охоплює індивідуальні особливості особи (темперамент, характер, здібності, інтелектуально-пізнавальна сфера) та її життєві надбання (моральні якості, цінності, установки, ідеали, норми);
- мотиваційно-вольову, яка містить в собі потреби та мотивацію (потреби у пізнанні та самопізнанні, спілкуванні, самовдосконаленні і самовираженні, мотивація досягнення успіху, спрямованість на комунікативну взаємодію), а також емоційно-вольові якості (самоконтроль, емоційна стійкість, культура прояву емоцій, уміння уникати і вирішувати конфлікти);
- соціально-комунікативну, котра об'єднує соціально-психологічний (рефлексивність, емпатія, прийняття себе та інших, усвідомлення соціальної ролі і манери поведінки, уміння бути потрібним) та індивідуально-комунікативний компоненти (взаєморозуміння, комунікативні знання, уміння і навички, культура мови і мислення, мовна компетентність, уміння встановлювати контакт) [11, с. 147-148].

Ряд вчених називають комунікативну культуру комплексом із чотирьох компонентів, але погляди щодо змісту цих компонентів відрізняються. Наприклад, Н. Бітюцкая елементами цього явища вважає особистісно-ціннісний, когнітивний, технологічний та емоційно-креативний. Перший з них визначається автором як сукупність ціннісних орієнтацій та особистісних якостей майбутніх фахівців, під другим елементом розуміється мовна компетентність, третій елемент означає оволодіння технологією комунікації, а четвертий передбачає організацію творчого комунікативного процесу [1, с. 12-14].

Варта уваги позиція М. Дядіщевої, котра розуміє комунікативну культуру як утворення, представлене сукупністю потребово-мотиваційної, особистісної, рефлексивної, практично-діяльній складових. Потребово-мотиваційна складова, як зазначає дослідниця, охоплює встановлення особистісно-орієнтованих взаємовідносин, реалізацію духовної та гуманістичної спрямованості особистості, прагнення до самовдосконалення до розуміння іншого у процесі спілкування. Особистісна складова передбачає наявність комунікативно значимих якостей — толерантності, емпатії, комунікативності, альтруїзму, терпимості тощо. Рефлексивна складова відображає усвідомлення своєї суб'єктивності, відношення до інших на основі духовно-моральних цінностей, переосмислення комунікативного досвіду, здійснення комунікативної діяльності відповідно до норм спілкування. Практично-діяльній складова включає в себе знання видів спілкування, системи загальноприйнятих правил, володіння технологією спілкування (практичне володіння мовою та невербальними техніками) [2, с. 11].

Важливими для нашого аналізу є визначення змістової структури комунікативної культури О. Корніяки, яка виділяє такі її частини: мотиваційна (розвиненість комунікативного мотиву, особистісних потреб, пізнавального інтересу та творчої активності; розвиненість моральної та духовної сфери особистості; моральність поведінки та комунікативних дій); пізнавальна (знання етичних норм та закономірностей спілкування, культура і змістовність мовлення, розвинені комунікативні здібності); вольова (сформованість необхідних вольових якостей, здатність до емоційної стійкості, до контролю власної поведінки у процесі взаємодії); поведінкова (комунікативні уміння і навички) [3, с. 16-18].

Варто розглянути також структуру досліджуваного явища, що запропонована Ю. Ушачовою і містить мотиваційний, знаннєвий, практично-діяльній та особистісний компоненти. Вважаючи мотиваційний компонент обов'язковою умовою будь-якої діяльності, дослідниця наголошує, що мотив — це своєрідний вектор діяльності, який визначає не тільки її напрямок, а й кількість зусиль, спрямованих на її здійснення. До цього компонента відноситься потреба особистості у комунікативній діяльності, стійкий інтерес до спілкування, потреба у ньому, а також потреба у професійному спілкуванні та мотивація виконання майбутньої професійної діяльності. Знаннєвий компонент охоплює комунікативні знання, які формують теоретичну готовність майбутнього фахівця до комунікативної діяльності. Практично-діяльній компонент передбачає наявність у особи комунікативних умінь (тобто комплексу усвідомлених комунікативних дій, що дозволяють належним чином використовувати комунікативні знання) та комунікативних навичок (автоматизованих елементів усвідомлених дій, що сприяють успішному сприйняттю та розумінню у процесі комунікації, успішній взаємодії). Особистісний компонент комунікативної культури охоплює комунікативно значимі якості особистості, які забезпечують ефективність та результативність комунікативної діяльності, тобто емпатію, толерантність, урівноваженість, ввічливість, доброзичливість, щирість, відповідальність [10, с. 11-12].

П'ять елементів комунікативної культури фахівців було виділено у дослідженні В. Садової. Науковець відносить до її складових: мотиваційний елемент — професійна спрямованість, мотиви комунікативної поведінки, комунікативні установки; світоглядний елемент — система переконань, знань, цінностей, поглядів, етичних та естетичних норм; емоційно-вольовий елемент — тактовність, емпатія, витримка, толерантність, почуття гумору; власне комунікативний — комунікативні вміння і навички (вербальні та невербальні), культура і змістовність мовлення; конструктивний елемент — комунікативно-рефлексивні здібності, адекватна самооцінка, здатність прогнозувати розвиток взаємовідносин [6, с. 7].

**Висновки.** Таким чином, на основі проведеного вище аналізу, ми вважаємо за доцільне виділити чотири основні компоненти професійно-комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів:

- 1). мотиваційний — професійна мотивація та мотивація професійного самовдосконалення, стійкий інтерес до спілкування, потреба оволодіти професійно-комунікативною культурою;
- 2). когнітивний — мовна компетенція та сукупність знань про спілкування у різноманітних умовах з різними комунікантами, про стилі та засоби комунікації, культурні та етичні норми, правила і способи поведінки, прийняті у соціумі;
- 3). практично-діяльнісний — комунікативні вміння, необхідні для успішного здійснення професійної комунікації;
- 4). особистісно-ціннісний — комунікативно значимі якості особистості та система ціннісних орієнтацій, що сприяють взаєморозумінню та успішному виконанню комунікативних задач.

### Література:

1. Битюцкая Н. Н. Педагогические технологии развития коммуникативной культуры будущего учителя иностранного языка (в условиях педагогического колледжа) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. Н. Битюцкая. — Елец, 2006. — 26 с.
2. Дядищева М. С. Коллективная творческая деятельность как средство воспитания коммуникативной культуры подростков : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / М. С. Дядищева. — Елец, 2006. — 23 с.
3. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури особистості школяра : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. М. Корніяка. — Київ, 2007. — 41 ст. Ст. 33-35.
4. Митрова Н. О. Формирование коммуникативной культуры у студентов вуза в процессе их включения с социально-ориентированную деятельность : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. О. Митрова. — Майкоп, 2006. — 27 с.
5. М'ясоїд Г. І. Педагогічні умови розвитку комунікативної культури соціальних інспекторів у процесі підвищення кваліфікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Г. І. М'ясоїд. — Тернопіль, 2005. — 20 с.
6. Садова В. В. Формування комунікативної культури вчителів початкових класів у процесі методичної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. В. Садова. — Харків, 2000. — 18 с.
7. Станкевич Л. В. Развитие коммуникативной культуры будущих юристов в условиях инновационной деятельности вуза : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Л. В. Станкевич. — Челябинск, 2009. — 24 ст.
8. Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / В. І. Тернопільська. — Київ, 2009. — 41 с.
9. Уваркіна О. В. Формування комунікативної культури студентів вищих медичних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Уваркіна Олена Василівна. — К., 2003. — 193 с.
10. Ушачева Ю. В. Формирование в вузе коммуникативной культуры будущих преподавателей средствами тренинга педагогического общения : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Ю. В. Ушачева. — Орел, 2009. — 23 с.
11. Юсеф Ю. В. Особливості формування комунікативної культури майбутніх лікарів у сучасному соціокультурному середовищі / Ю. В. Юсеф // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. — 2013. — № 21. — С. 145-150.

*Проаналізовано стан дослідження структурних компонентів комунікативної культури у науковій літературі, обґрунтовано структуру професійно-комунікативної культури в контексті професійної підготовки сімейних лікарів.*

**Ключові слова:** професійно-комунікативна культура фахівців, структурні компоненти комунікативної культури, майбутні сімейні лікарі.

*The author analyzes the scientific literature concerned with the structural components of communicative culture. The structure of future family doctors' professional and communicative culture is grounded.*